

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної і соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота магістра

з теми

СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ТА СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Виконав: студент 2 курсу, групи Sz1-M19
спеціальності

232 Соціальне забезпечення

Рудніцький Олег Васильович

Керівниця: **Мельник Л.П.**,

завідувачка кафедри соціальної

педагогіки і соціальної роботи, кандидат

педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Лисак В.Ю.**, кандидат

економічних наук, доцент кафедри

економіки підприємства

Кам'янець-Подільський - 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ ТА СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	
1.1. Соціальні ризики: сутність та класифікація.....	6
1.2. Загальна характеристика соціального страхування.....	17
РОЗДІЛ 2	
СОЦІАЛЬНЕ І ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	
2.1. Соціальне страхування як модель впливу на соціальні ризики.....	40
2.2. Непрацездатність за віком як соціальний ризик та об'єкт соціального захисту.....	56
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ризики як небезпека втрат супроводжують людину від народження до смерті. Сьогодні ризики наявні в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема, вони призводять до матеріальних втрат, а деякі пов'язані з безпекою життя окремих людей і навіть суспільства у цілому.

Відсутність дієвих механізмів захисту прав власності, зростання міграції населення, кризова ситуація в економіці України, військові дії на Сході спричинили виникнення додаткових ризиків, що позначаються на якості життя населення країни.

Несвоєчасне реагування на негативний вплив соціальних ризиків призвело до погіршення рівня і якості життя населення. Тому, дослідження соціальних ризиків і соціального страхування в Україні є вкрай нагальною і актуальною проблемою.

Уявлення про сутність соціального ризику як явища, що охоплює різні сфери життєдіяльності людства вивчали, зокрема такі науковці, як Р.Гольцман, М.Дуглас, Г.Марковиц, П.Словік, О.Яницький та ін. Питання методології та методики аналізу соціальних ризиків, проблеми впливу ризиків на розвиток економіки, ставлення до ризику сучасного суспільства досліджували В.Базилевич, С.Березіна, В.Новікова, М. Романюк та ін. Проте, значною прогалиною в опрацюванні цієї проблематики є недостатнє дослідження саме соціальних ризиків та соціального страхування в Україні, що зумовило вибір теми нашої дипломної роботи.

Мета роботи – дослідження соціальних ризиків та методів соціального страхування на сучасному етапі розвитку України.

Об'єктом дослідження є соціальні ризики. **Предметом** дослідження є соціальне і пенсійне страхування як основа захисту від негативного впливу соціальних ризиків.

Завдання дослідження:

1. Систематизувати і узагальнити сучасні науково-методичні знання про сутність і природу соціальних ризиків.
2. Здійснити загальну характеристику соціального страхування.
3. Дослідити непрацездатність за віком як соціальний ризик та об'єкт соціального захисту.
4. Охарактеризувати соціальне страхування як інструмент захисту від негативного впливу соціальних ризиків.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань проведено аналіз та узагальнення даних науково-методичної та спеціальної літератури, спостереження, анкетування, експеримент. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань також використано такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: метод класифікації наукових понять, методи логічного аналізу і синтезу, системний підхід, методи узагальнення й абстрагування.

Інформаційною базою дослідження є дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, результати соціологічних досліджень, результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, статистичні Інтернет-ресурси.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-практичних засад системи реагування на негативний вплив соціальних ризиків, що надасть змогу застосовувати результати дослідження в практиці фахівців соціальної сфери.

Апробація результатів дослідження. Оприлюднення результатів дослідження здійснювалось на студентських наукових конференціях Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка протягом 2019-2020 рр.

Публікації. Результати роботи опубліковані у Збірнику наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної

педагогіки і психології / за ред. Н. С. Гаврилової. Вип. 13. Ч 2. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. С.286-289.

Структура дипломної роботи магістра включає: вступ, два розділи (з підрозділами), висновки та список використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Виконане нами дослідження дозволило зробити наступні загальні висновки:

- за результатами аналізу наукової літератури щодо поняття «соціальні ризики», визначено, що це явища чи події, які виникають безпосередньо у соціальній сфері, настання яких призведе до негативних наслідків для життєдіяльності людини і суспільства;

- аналіз наявних наукових підходів до класифікації соціальних ризиків дозволив запропонувати комбіновану систему класифікації, яка включає шість рівнів: за категоріями, за чинниками, за видами ризиків, за сферами діяльності, за рівнями суспільної діяльності, за іншими ознаками (за потреби);

- у роботі визначено систему формування чинників ризиків соціальної політики, ризиків ймовірнісного типу настання, фізіологічних і поведінкових ризиків;

- з'ясовано, що найефективнішими інструментами управління ризиками ймовірнісного типу настання є *страхування* та утворення резервів. При цьому вибір стратегії запобігання ризикам залежить від економічних можливостей країни, оскільки не усім ризикам можливо і доцільно запобігати. З іншого боку, для ефективного функціонування системи страхування потрібно розширювати платоспроможний попит на захист з боку фізичних і юридичних осіб;

- проаналізовано *фізіологічні соціальні ризики*, до яких належать, зокрема, збільшення витрат через народження дитини, материнство, хвороби, інвалідність і смерть, зумовлені біологічною, фізіологічною та соціальною природою людини, а отже, мають переважно об'єктивний характер та високий ступінь ймовірності їх виникнення;

- охарактеризовано *поведінкові ризики*, які пов'язані з людським фактором, причинами їх реалізації є вчинки і рішення конкретних людей, які

діють як самостійні особи, наділені волею і свідомістю. Система чинників, що впливають на ризики поведінкового типу, передбачає поділ на внутрішні індивідуальні та зовнішні (щодо суб'єкта ризику) чинники. Внутрішні включають інтраособистісні чинники – індивідуальні особливості особистості, зумовлені її спадковістю, розвитком, навчанням і вихованням, а також мотиви, що передбачають усвідомлене спонукання до дій, зумовлене бажанням досягти певної мети;

- визначено, що у теперішній час заходи щодо мінімізації негативного впливу соціальних ризиків частково реалізуються у межах чинної системи соціального захисту населення України. За соціальною та економічною сутністю *соціальне страхування* є однією з моделей соціального захисту. Страхова діяльність пов'язана з перерозподілом або зниженням ризиків між громадянами і спеціалізованими організаціями. Тобто, *соціальне страхування* у контексті соціального захисту, являє собою інструментарій виявлення, оцінювання і управління ризиком, який відображає характерні особливості відносин між його суб'єктами і об'єктами, які обтяжені можливими загрозами, невизначеністю і невикористаними можливостями;

- з'ясовано, що зростання частки літніх людей у структурі населення з макроекономічної позиції чинить тиск на ринок праці, знижує загальну продуктивність економіки, посилює навантаження на працездатне населення, вимагає перегляду основ соціальної політики та організації системи пенсійного забезпечення для збалансування потреб економічного розвитку країни і поступового зростання рівня й якості життя осіб похилого віку;

- визначено основні недоліки інституційного забезпечення пенсійної системи України: складність та несистемність пенсійного законодавства, залежність нормативно-правової бази з пенсійного забезпечення від поточної політичної ситуації, нерозвиненість передумов для розвитку недержавного пенсійного забезпечення (недостатній розвиток

фінансового ринку, відсутність дієвого контролю за діяльністю, недосконалість системи страхування ризиків учасників тощо). Доведено, що необхідними передумовами подолання таких основних проблем пенсійної системи України, як низький рівень пенсій та дефіцит Пенсійного фонду, є розробка і запровадження системної пенсійної реформи.

Подальшими напрямками дослідження може бути вивчення підвищення ефективності реалізації концепції впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії: аналіт. доп. / Іщенко А.Ю., Зубченко С.О., Карпенко М.М., Лозовий В.С., Черненко Т.В. Київ: НІСД, 2017. 44 с.
2. Березіна С.Б. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Навчальний посібник / С.Б. Березіна, Б.О. Зайчук // Київ : АВТ, 2005. з грифом МОН України. – 2005. 256 с.
3. Березіна С.Б. Ризик як важливіша категорія економічної теорії. Науковий погляд: економіка та управління. 2018. № 1(59). С. 136–147.
4. Березіна С.Б. Ризики як небезпека явищ і подій суспільства. Причорноморські економічні студії. 2018. №29. С. 47–54.
5. Березіна С.Б. Реформування системи соціального страхування. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України (28-29 вересня 2017 року). Матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ). 2017. С. 205 –207.
6. Березіна С.Б. Соціальні ризики ймовірнісного виду та їх оцінка. Економіка і держава. 2018. № 3. С. 33-39.
7. Березіна С.Б. Соціальний ризик-менеджмент: соціальні ризики, їх поняття і сутність. Економіка, фінанси та менеджмент: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку в Україні та світі (29 січня 2018 року). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава). 2018.
8. Березіна С.Б. Соціальні ризики – сучасна проблема людства. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2018. №5(17). С. 165–172.
9. Березіна С.Б. Соціальні ризики: теорія, методологія, захист: монографія. НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень. Київ: Компрінт. 2019. 543 с.
10. Березіна С.Б. Соціальне страхування як інструмент соціального

- ризик-менеджменту. Економіка і держава. 2018. № 7. С. 22-30.
11. Березіна С.Б. Про необхідність і деякі напрями реформування пенсійної системи. Банківська система України: теорія і практика становлення: у 2-х т. Суми: Мрія–1 ЛТД: Ініціатива, 1999. Т. 2. С. 533–539.
 12. Березіна С.Б., Пікус Р.В. Міждисциплінарний словник зі страхування та ризик-менеджменту. Київ: Логос, 2015. 508 с.
 13. Березіна С.Б., Третяк Д.Д. Соціальне страхування: навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2015. 300 с.
 14. Березіна С.Б. Чинники виникнення соціальних ризиків у сфері демографії і праці. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2018. № 1(41). С. 89–96.
 15. Березіна С.Б. Чинники і механізми формування соціальних ризиків фізіологічного типу. Проблеми економіки. 2018. № 2. С. 357–365.
 16. Березіна С.Б. Чинники і механізми формування соціальних ризиків поведінкового типу. Бізнес інформ. 2018. № 7. С. 264–272.
 17. Беседін В.Ф. Березіна С.Б. Сучасні проблеми і тенденції в пенсійному забезпеченні населення України. Університетські наукові записки / Хмельницький університет управління та права. 2017. № 61. С. 125–131.
 18. Благун І.Г., Кушнірчук Ю.М., Підлипна Р.П. Соціальне страхування: навч. посіб. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: СПОЛОМ, 2015. 270 с.
 19. Боков О.В. Теоретичні аспекти соціального страхування. 2007. 9 с. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/1/04.pdf>. (дата звернення: 15.11.2019).
 20. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту в Україні. Київ: Знання, 2008. 663 с.
 21. Бондарук І.С. Організація систем пенсійного забезпечення в

- зарубіжних країнах. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 7. С. 189–194.
22. Боровик П., Козлова І., Кондратюк С. Проблеми виконання бюджетів вітчизняних соціально-пенсійних фондів. URL: <http://www.oldconf.neasmo.org.ua/node/1729> (дата звернення: 12.02.2020).
23. Вікова структура населення України. 2019. URL: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 3.03.2020).
24. Гарасимів Т.З. Принципи права соціального забезпечення України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. К., 2012. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/33081.html> (дата звернення: 5.03.2020).
25. Германия: социальное государство от Бисмарка до Аденауэра. Голос русскоязычной Америки. 2014. URL: <http://www.forumdaily.com/germaniya-socialnoe-gosudarstvo-ot-bismarka-do-adenauera> (дата звернення: 15.11.2019).
26. Горна М.О. Статистичне забезпечення управління фондами соціального страхування. URL: <http://www.kneu.edu.ua> (дата звернення: 15.01.2020).
27. Горобець А.С. Безробіття як вид соціального ризику. Серія Право. Вип. 40. Т. 1. URL: http://www.visnykjuris.uzhnu.uz.ua/file/No.40/part_1/24.pdf. (дата звернення: 10.01.2020).
28. Гошовська В.А., Ільчук Л.І., Стрілецька Ю.В. Людина як суб'єкт і об'єкт соціальних відносин: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 80 с.
29. Группы социальных рисков. URL: <http://www.zastrahovanie.ru/socialnoe-strahovanie/gruppy-socialnyh-riskov.html> (дата звернення: 17.01.2020).
30. Дегтяр О.А., Непомнящий О.М. Напрями удосконалення засобів управління соціальним ризиком. Вісник НУЦЗУ. Сер. Державне управління. 2017. Вип. 1(6). С. 1–9.

31. Демченко В.А. Пенсійна система Чили. 2018. URL: <http://www.ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/19609/1/194-195.pdf>. (дата звернення: 15.06.2020).
32. Десева Н. Соціальне призначення держави та оцінювання його рівня суспільної реалізації. Публічне адміністрування: теорія і практика. 2015. № 1(13). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_4 (дата звернення: 3.03.2020).
33. Еволюція ставлення суспільства і держави до старості та людям похилого віку. 2018. URL: <http://www.funeralportal.ru/library/1061/44945.html>http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_4 (дата звернення: 23.03.2020).
34. Жернаков В.В. Пенсійне забезпечення. Харків: Академія України ім. Ярослава Мудрого, 2013. URL: library.nlu.edu.ua/poln_text/posibniki_2013/Pr_0025.pdfhttp://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_4 (дата звернення: 23.03.2020).
35. Завора Т.М. Соціальне страхування. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 319 с.
36. Закон України «Про страхування» у редакції від 27.09.2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_4 (дата звернення: 18.03.2020).
37. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» у редакції від 11.10.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14> (дата звернення: 18.03.2020).
38. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> (дата звернення: 18.03.2020).
39. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» у редакції

- від 25.07.2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1961-15> (дата звернення: 18.03.2020).
40. Закон України «Про пенсійне забезпечення» (у ред. 2017 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19> (дата звернення: 18.03.2020).
41. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (у ред. 2018 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 6.04.2020).
42. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (у ред. 2017 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#n125> (дата звернення: 6.04.2020).
43. Звіт про фінансову стабільність. Національний банк України. Червень 2020 року. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71475860> (дата звернення: 6.04.2020).
44. Коваль О.П. Модернізація системи соціального страхування в Україні: аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 2014. 38 с. URL: https://www.niss.gov.ua/.../socstrah_Ukr-0b6f2.pdf. (дата звернення: 10.06.2020).
45. Кравченко С.Л. Ризики в нелінійному глоболокальному соціумі. М.: Анкил, 2009. 224 с.
46. Кузьмін В. Чому ще не час запускати накопичувальну пенсійну систему. Економічна правда. 04.05.2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/05/4/636549/> (дата звернення: 10.06.2020).
47. Литвин А.В. Украине появится новый «налог» и вторая пенсия: Кабмин готовит пенсионную революцию. Obozrevatel.ua.2018. URL: <https://www.obozrevatel.com/economics/v-ukraine-poyavyatsya-novyyj-nalog-i-vtoraya-pensiya-kabmin-gotovit-pensionnuyu-revoljutsiyu.htm> (дата звернення: 16.09.2020).

48. Логвінова О.П., Семененко І.М. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навч. посібник. Харків: Лідер, 2015. 370 с.
49. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект: кол. моногр. / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 356 с.
50. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.
51. Мельничук В.Г. Тенденції розвитку пенсійної системи України. Фінанси України. 2010. № 4. С. 66–76.
52. Мицай М. Право на пенсійне забезпечення в умовах соціальної держави: Поняття, ознаки, тенденції розвитку. Трудове право. 10/2017. URL: <https://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/20.pdf>. (дата звернення: 10.06.2020).
53. Надрага В.І. Управління соціальними ризиками: сутність та механізми. Проблеми системного підходу в економіці. 2015. Вип. 52. С. 163–172
54. Новікова О.Ф. Оцінка соціальних ризиків в регіонах України як підстава для прийняття управлінських рішень щодо їх подолання. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul08/08.htm> (дата звернення: 14.01.2020).
55. Онишко С.В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 3. С. 248–257.
56. Пенсійне забезпечення в Україні та Білорусі: історія становлення і перспективи розвитку: монографія / за ред. Михайла Шумила, Ірини Комоцької. – Київ: НікаЦентр, 2018. – 516 с.
57. Пенсійний фонд України. Організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування / Зайчук Б.О., Зарудний О.Б.,

- Березіна С.Б. та ін. Київ: АВТ, 2006. 298 с.
58. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.03.2018. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/OsnPokazn/NPF_I_kv%202018.pdf. (дата звернення: 12.06.2020).
59. Поняття, принципи й види загальнообов'язкового державного соціального страхування. URL: https://www.pidruchniki.com/19921015/strahova_sprava/ponyattya_vidi_printsipi_zagalnoobovyazkovogo_derzhavnogo_sotsialno_go_strahuvannya (дата звернення: 12.06.2020).
60. Попов В.А. Геронтицид. 2018. URL: knowledge.su/g/gerontitsid-
61. Прийменко О.С. Соціальні ризики в солідарній пенсійній системі України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 4. Т 1. С. 224–227.
62. Синчук С. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення. *Право України*. 2003. №3. С. 55–60.
63. Соціальний захист населення: стат. збірник. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_szn_2017.pdf(дата звернення: 10.06.2020).
64. Соціальна політика держави. Соціальні гарантії (дилема державного регулювання). URL: https://pidruchniki.com/component/option,com_mssubscriptionpro/Itemid,45/ (дата звернення: 10.01.2020).
65. Соціальне страхування: Навчальний підручник [для студ. вищ. навч. зал.] / М.І.Мальований, П.К. Бечко, В.П. Бечко. Умань: Видавець «Сочінський», 2011. 476 с.
66. Соціальне страхування: навч. посіб. / Благун І.Г., Кушнірчук Ю.М., Підлипна Р.П.; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: СПОЛОМ, 2017. 270 с.
67. Соціальне страхування: навч. посібник / Пікус Р.В., Приказюк Н.В.,

- Березіна С.Б., Третяк Д.Д. Київ: ЦП «Компринт», 2018. 197 с.
68. Соціальне страхування та система соціальних гарантій. URL: <https://www.google.com.ua/search?q=%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0+1>(дата звернення: 17.01.2020).
69. Стегній О.Г. Феномен всеохоплюючої корумпованості в сучасному українському суспільстві// Український соціум. 2012. № 1(40). С. 7–22.
70. Страхіві послуги: підручник. У 2-х ч. / за ред. В.Д. Базилевича. Київ: Лотос, 2014. 496 с.
71. Тархов П.В. та ін. Соціальне страхування: конспект лекцій. Суми: СумДУ, 2009. 164 с. URL: https://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/2628/1/Socialne_strah.doc (дата звернення: 10.02.2020).
72. Юрій С.І., Шаваріна М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування: підручник. Київ: Кондор, 2004. 464 с.